

andere handelaren staande houden. Hun eventuele pretentie de meest vooraanstaande familie te zijn, die ze uitdragen in hun levensstijl, door in het grootste huis te wonen en een fraai gebrandschilderd glasraam met familiewapen aan de kerk te schenken, moeten ze waarmaken door succes in de handel.

Ook in deze minutieuze studie, waarin het lot van veel individuele inwoners door de jaren gevolgd wordt, blijven er vragen onbeantwoord. Door de lucratieve beverhandel kwam er blijkbaar veel geld binnen. Iedereen probeerde een zo gunstig mogelijke uitgangspositie voor handel met de indianen te verwerven, zoals blijkt uit de voor een kleine nederzetting opvallend grote aantallen bierbrouwers en herbergiers, bakkers, smeden en geweeladenmakers. Alles wat men echter niet zelf kon maken (zoals textiel) moest vanuit de Republiek aangevoerd worden en was duur. In de nederzetting zelf werden naast munten ook beverhuiden en *sewant* (kettingen van schelpenkralen, aanvankelijk vooral voor het betalingsverkeer met de indianen) als valuta gebruikt. Naarmate de beveraanvoer stagneerde en de productie van *sewant* toenam veranderde de koers van deze valuta. Er deed zich blijkbaar al snel een sterke inflatie voor, ook in de waarde van basisbehoeften, zoals uit de rekeningen van de diaconie blijkt. Venema wijst erop dat veel bedeeden, net als de andere kolonisten, toegang hadden tot een stukje grond om daarmee in hun behoeften te voorzien. Hoewel de predikant van Beverwijck naar verhouding tot de omvang van zijn gemeente een groot salaris kreeg, schreef hij daarvan maar moeilijk rond te kunnen komen. Waarschijnlijk kon hij het zich niet permitteren om zelf een stukje grond te bewerken. Toen de beveraanvoer stagneerde, onder meer door oorlogen van de indianen, kwamen steeds meer inwoners in financiële problemen. Dit maakt nieuwsgierig naar de andere bestaansmiddelen in de kolonie, vooral de landbouw. De stichter van de kolonie had niet in de eerste plaats de beverhandel, maar landbouw door zijn kolonisten voor ogen gestaan. Van sommige succesvolle inwoners vermeldt Venema ook dat deze investeerden in land en boerderijen, die ze door anderen lieten bewerken. De omvang en betekenis van deze landbouw blijven echter grotendeels buiten beeld.

De economische ontwikkeling van Beverwijck is echter niet het onderwerp van deze studie. De auteur wil in plaats daarvan laten zien hoe mensen ver van huis een nieuwe samenleving vormen. Sommige inwoners pendelen in de loop der jaren regelmatig tussen kolonie en vaderland, anderen keren definitief terug maar onderhouden hun overzeese handelsrelaties. Ten slotte zijn er de inwoners die hun lot definitief aan dat van Beverwijck/Albany verbinden. Het is een grote prestatie van Venema om de grote lijnen van het ontstaan van Beverwijck te schetsen en tegelijkertijd zoveel oog te hebben voor de onderliggende en vaak tegenstrijdige individuele levens en ambities.

Johan A. Kamermans,
Wageningen

George Fredrickson, *Racism: A Short History* (Princeton: Princeton University Press, 2002) 224 pp. ISBN 0691 11652 0

In zijn *Racism: A Short History* vergelijkt de Amerikaanse historicus George Fredrickson (Stanford University) de geschiedenis van antisemitisme en racisme in Europa, met name Nazi-Duitsland, de apartheid in Zuid Afrika en de rassenscheiding in de Verenigde Staten. Eerder publiceerde hij een gedetailleerde vergelijkende studie,

White Supremacy, naar Zuid-Afrika en de vs. De vergelijking met het Nazisme is nieuw en inspirerend, omdat racisme en antisemitisme nog meestal als aparte verschijnselen worden bestudeerd. De geschiedenis van het racisme kan niet heen om de ontwikkeling van het denken over 'ras'. Volgens Fredrickson is 'ras' primair een gedeeld gevoel. Het is 'a sense of permanent and unbridgable difference: this sense of difference is used to justify the use of power' (p. 6-7).

Het rassendenken verzint en bepaalt permanente scheidslijnen tussen mensen, en gebruikt die om machtsverschil, en verschil in behandeling, te rechtvaardigen. De groep die als 'anders' wordt beschouwd, mag anders, ongelijker behandeld worden dan de groep waartoe men zelf behoort. 'Racism exists when one ethnic group or historical collectivity dominates, excludes, or seeks to eliminate another on the basis of differences that it believes are hereditary and unalterable' (p. 170).

Fredrickson is precies en genuanceerd in zijn bepaling van racisme en racistische regimes. Er zijn nogal wat voorbeelden van regimes die hij níet racistisch acht, en daarin onderscheidt hij zich van andere schrijvers. De ondoorlaatbaarheid van de grens tussen 'wij' en 'zij' is voor hem bepalend. Bepalend is ook de praktijk. Als er nog een ontsnapingsmogelijkheid is, is er perspectief voor de gediscrimineerde groep. Wanneer iemand die gediscrimineerd wordt, door zijn gedrag te veranderen die discriminatie kan opheffen, is er volgens hem geen sprake van racisme. Mogelijkheden tot assimilatie en integratie van minderheden duiden op zo'n doorlaatbare grens: dan is er geen permanent, gefixeerd idee over de onmogelijkheid van het samenleven met zo'n groep. Dit verduidelijkt hij met een beschrijving van vroegchristelijk antisemitisme en de mogelijkheid van bekering. Er zijn tot ver in de Middeleeuwen veel joden geweest die zich bekeerden tot het christelijk geloof. Bekering betekende vaak het einde van de discriminatie en de vervolging van joden (p. 20). Deze 'uitweg' van de bekering bleef niet bestaan. Tegen het einde van de middeleeuwen kwamen er hardere beschuldigingen tegen joden bij, die bekering onmogelijk en moord mogelijk en zelfs onvermijdelijk maakten. Niettemin heeft Fredrickson hiermee een nieuwe begrensde definitie van racisme gegeven, die hij ook in de conclusie van zijn boek als grondregel herhaalt: 'If conversion or assimilation is a real possibility, we have religious or cultural intolerance but not racism' (p. 170).

In zijn duidelijkheid is de regel aantrekkelijk en bruikbaar, maar hij is ook nogal algemeen. Deze definitie van racisme, die alleen de extreme uitingen omvat, laat weinig ruimte voor de subtielere vormen van uitsluiting. Eigenlijk komen alleen de meest rabiate vormen in aanmerking voor erkenning van de status van racistisch regime. Dat is ook het gevolg van de opzet van Fredricksons boek, waarin hij alleen de grootste lijnen van pakweg twintig eeuwen racismegeschiedenis samenvat. Over de naoorlogse periode, waarin het rassendenken terzijde is geschoven en een antiracistische norm is geponeerd, is hij wel erg beperkt: voor de recente ontwikkelingen, en de meer subtielere vormen van racisme zijn andere studies aanbevolen.¹

1. Voor een uitgebreidere bespreking van enkele recente studies, zie Dienke Hondius, 'Maximalisten, minimalisten en abolitionisten: Definities van racisme en hun gevolgen', *Tijdschrift voor Beleid, Politiek en Maatschappij*, Themanummer Integratie en Racisme, jaargang 30, no. 2, 2003, 124-131. Hierin onder meer aandacht voor Paul Gilroy, *Against Race* (2000), David Theo Goldberg, *The Racial State* (2002), Vron Ware en Les Back, *Out of Whiteness* (2002), en Howard Winant, *The World is a Ghetto* (2001).

Fredrickson gaat ook in op de vraag naar de invloed van een zichtbaar, blijvend verschil zoals verschil in huidkleur, vergeleken met een eenvoudiger te maskeren verschil zoals de meeste religieuze verschillen. Hij pleit voor onderscheid tussen racistische ideologieën enerzijds, en geloofssystemen anderzijds. Beide benadrukken menselijke verschillen en kunnen gebruikt worden als rationalisering van ongelijkheid. Is racisme in essentie anders dan ethnocentrisme? Het klassieke antwoord op deze vraag wordt gezocht in culturele (ethnocentrisme) of fysieke verschillen (racisme). Fredrickson wijst erop dat in specifieke historische gevallen dit onderscheid moeilijk is te maken, omdat cultuur en cultureel verschil een vergelijkbare uitsluitende kracht kan krijgen als uiterlijk verschil: 'Culture can be reified and essentialized to the point where it has the same deterministic effect as skin color' (p. 169).

Voor inzicht in de Nederlandse bijdragen aan de geschiedenis van het racisme is Fredricksons boek zeker inspirerend. Van een racistisch regime is in Nederland geen sprake. Wel zijn de grenzen van de tolerantie de laatste jaren in zicht gekomen, een constatering die aansluit bij Fredricksons typering van religieuze en culturele intolerantie. De nadrukkelijke oproepen tot integratie en aanpassing van 'allochtonen', en de beleidswijzigingen in die richting hebben het karakter van een laatste waarschuwing. Integratie moet, is de boodschap, en de geïntegreerde moet die status liefst ook met nadruk en enthousiasme uitdragen. Een stil afstand nemen van de eigen groep kan, maar theatrale afvalligheid levert meer waardering op. Het is de vraag of een dergelijke 'beking' en assimilatie een reële optie is voor de gemiddelde allochtoon.

De verdienste van Fredricksons boek is zijn scherpe begrenzing en grote helderheid. De meer hedendaagse kwesties laat hij aan ons, zijn hedendaagse lezers over.

*Dienke Hondius,
Erasmus Universiteit Rotterdam en Vrije Universiteit Amsterdam*

Annelies van Heijst, *Liefdewerk: een herwaardering van de caritas bij de Arme Zusters van het Goddelijk Kind, sinds 1852* (Hilversum: Verloren, 2002) 317 pp. ISBN 90-6550-741-8

Sinds jaar en dag staat de rooms-katholieke caritas als maatschappelijke zorginstelling in een slecht daglicht. Caritas wordt geassocieerd met macht, willekeur, afhankelijkheid, stigmatisering en vernedering. En niet te vergeten: sjoemelarij. Een in 1972 bedachte figuur van schrijver-tekenaar Marten Toonder (de geestelijke vader van Olivier Bommel) Heer Brekel werd niet voor niets 'liefdadiger' genoemd, alsof hij misdadiger was op het terrein van de liefdadigheid. Aldus Annelies van Heijst, van huis uit theologe met een grote belangstelling voor geschiedenis en ethiek. Van Heijst vindt het tijd om af te rekenen met de onderwaardering van dit belangrijke fenomeen. In haar studie over de Arme Zusters van het Goddelijk Kind, beter bekend als de Zusters van De Voorzienigheid, probeert zij te ontdekken welke gelovige en theologische noties in het zorgen een rol speelden, met als doel enerzijds de geschiedschrijving een dienst te bewijzen en anderzijds een nieuwe kijk op zorgethiek te ontwikkelen.

Van Heijst gebruikt de zorgethiek van Joan Tronto als kapstok. Tronto onderscheidt vier fasen in de zorg: de fase van het definiëren van de noden (*caring about*), de fase van het organiseren en financieren (*taking care of*), de fase van het zorgen (*care-giving*) en de fase van het ontvangen van de zorg (*care-receiving*). Van Heijst laat zien